

ОСНОВНИ СВИТОГЛЯДНИ ПРОБЛЕМИ ГУМАНИТАРНОГО КОМПОНЕНТУ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

А. Ю. Верменко

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, біоетики та історії медицини,
Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, Київ, Україна
tomcossack1648@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1626-7709>

І. В. Васюк

кандидат філософських наук,
викладач кафедри філософії, біоетики та історії медицини,
Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, Київ, Україна
irina_nina@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8453-9502>

[https://doi.org/10.34017/1313-9703-2025-1\(25\)-2\(26\)-83-94](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2025-1(25)-2(26)-83-94)

Анотація

Анатолій Верменко, Ирина Васюк. Основните светогледни проблеми на хуманитарния компонент в съвременното медицинско образование. В статията са разгледани основните проблеми и перспективи за обновяване на светогледно-ценностните принципи на хуманитарния компонент в съвременното медицинско образование. Анализирани са социалните, теоретичните и идеологическите източници и измерения на разпространението на елементи като безсистемност, прекомерна индивидуализация и социална пасивност в мирогледа на съвременната младеж. Предложени са основните елементи от концепцията за подготовка на студентите за живот в постглобализираното общество чрез изучаването на философия и други хуманитарни дисциплини. Обоснована е целесъобразността и необходимостта от запазване и разширяване на обема на преподаването и изучаването на философски и други хуманитарни дисциплини в системата на медицинското образование, особено на университетско ниво. Тези дисциплини допринасят за формирането на цялостен научен светоглед у студентите, за развитието на критическо и системно мислене и, на тази основа, за изграждането на обща и професионална култура у бъдещите специалисти в медицинската област. Очертана е водещата роля на философския светоглед и системата от морално-житейски ценности за формирането на способността на студентската младеж да се противопоставя на информационните, идеологическите и културните предизвикателства на съвременния свят, както и за съхраняването на нагласата към хуманна и хуманистично ориентирана професионална медицинска дейност. В същото време се подчертава значението им за избягване, от една страна, на характерната за теорията и практиката на глобализацията прекомерна изолация на гражданина от обществото, а от друга, на безусловното подчинение на личността в нейното развитие и жизнена дейност, пропагандирано от постглобалистите чрез стратегия на непримирими и всеобхватни междуобщностни политико-идеологически конфликти.

Ключови думи: медицинско образование, университетско ниво на образование, светогледно-ценностни основи на образованието и самообразованието, глобализирано общество, постглобализирано общество, обща и професионална култура на специалиста в медицинската сфера

Анотація

Анатолій Верменко, Ірина Васюк. Основні світоглядні проблеми гуманітарного компоненту сучасної медичної освіти. У статті розглянуті основні проблеми та перспективи оновлення світоглядно-ціннісних засад гуманітарного компоненту сучасної медичної освіти. Охарактеризовані соціальні, теоретичні, ідеологічні витоки та виміри поширення елементів безсистемності, надмірної індивідуалізації, соціальної пасивності у світогляді сучасної молоді. Запропоновані базові елементи концепції підготовки студентів до життя у постглобалізованому суспільстві в процесі вивчення філософії та інших гуманітарних дисциплін. Обґрунтовані доцільність і необхідність збереження та збільшення обсягів викладання і вивчення в системі медичної освіти, зокрема, на університетському рівні, філософських та інших гуманітарних дисциплін, що сприяють створенню цілісного наукового світогляду студентів, розвитку критичного системного мислення, і на цій основі формуванню загальної та професійної культури майбутніх фахівців медичної сфери суспільства. Окреслена провідна роль філософського світогляду і системи морально-життєвих цінностей у формуванні здатності студентській молоді протистояти більшості інформаційних, ідеологічних, культурних викликів сучасного світу, зберегти настанову на гуманно і гуманістично орієнтовану професійну медичну діяльність, уникнути як характерної для теорії та практики глобалізації надмірної ізоляції громадянина від суспільства, так і проголошеної постглобалістами беззастережної підпорядкованості розвитку та життєдіяльності особистості стратегії непримиренних і всеосяжних міжсуспільних політико-ідеологічних конфліктів.

Ключові слова: медична освіта, університетський рівень освіти, світоглядно-ціннісні засади освіти і самоосвіти, глобалізоване суспільство, постглобалізоване суспільство, загальна та професійна культура фахівця медичної сфери

Abstract

Anatoliy Vermenko, Irina Vasiuk. The main worldview problems of the humanitarian component of modern medical education. The article examines the main problems and prospects of updating the worldview and value foundations of the humanitarian component of modern medical education. The social, theoretical, and ideological origins and dimensions of the spread of nonsystematic, excessively individualized and social passive trends in the worldview of modern youth are characterized. The article offers basic elements of the concept of preparing students for existence in a post-globalized society in the process of studying philosophy and other humanitarian disciplines. The expediency and necessity of preserving and increasing the volume of philosophical and other humanitarian disciplines in the system of medical education, in particular at the university level, are substantiated by revealing the contribution of them in the creation of a holistic scientific worldview of students, the development of critical systemic thinking, and formation of a general and professional culture of future medical specialists. The leading role of the philosophical worldview in shaping the ability of students to withstand the information, ideological, cultural challenges of the modern world, to maintain the humanistic orientation of professional medical activity, to avoid both the excessive isolation of the citizen from society, characteristic for the theory and practice of globalization, and the unconditional subordination of personal life to participation in social conflicts, proclaimed by post-globalists, is outlined.

Key words: medical education, university level of education, worldview and value foundations of education and self-education, globalized society, post-globalized society, general and professional culture of medical specialist

Постановка проблеми. В усі історичні періоди та в усіх типах суспільства навчання в університетах передбачало не лише опанування фахових знань та навичок, але й формування цілісного науково-теоретичного світогляду та соціально корисних морально-ціннісних орієнтацій. Актуальним завданням сучасної медичної освіти, перш за все її найвищого, університетського рівня, є формування не лише фахових кваліфікаційних навичок і компетенцій, але й цілісної людської особистості студентів, зокрема, вміння коректно та ефективно спілкуватися з пацієнтами і колегами, здійснювати своєчасне оновлення теоретико-методологічних засад і конкретних форм професійної діяльності відповідно до швидких і масштабних змін соціальних умов при одночасному збереженні загальної гуманістичної орієнтованості світогляду медичних працівників. Особливо ця необхідність стає нагальною за умови тривалого залучення медичних працівників до порятунку та реабілітації постраждалих в результаті війни, яка вже багато років триває в Україні, що призводить до значної психологічної втоми внаслідок надзвичайно серйозного фізичного та психологічного стресу. Нарешті, антиглобалістичні та консервативні тенденції, що виразно окреслені в оновлених політичних програмах керівництва провідних держав світу, також вимагають активного обговорення і, можливо, певного переосмислення традиційних для останніх десятиліть полікультурних глобалістичних світоглядно-ціннісних засад системи освіти. Саме дослідженню зазначеної вище проблематики і присвячена пропонується Вашій увазі стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні представники гуманітарних наук та філософії (В. Андрущенко, А. К. Бичко, Є. Головаха, С. Дорогань, І. Васильєва, О. Вячеславова, Н. Іщук, А. Кронік) звертають увагу на необхідність формування студента не лише як висококваліфікованого фахівця певної сфери, а також як моральної, світоглядно зрілої, духовно визначеної особистості. Філософський дискурс проблеми набуття людиною особистісної ідентичності, персоналізації та деперсоналізації розглядали: Д. Лоуренс, В. Тугаринов, Ю. Габермас, В. Базилевич, Г. Маркузе, Дж. С. Мілль, А. Турен, Д. Юм, Ф. Гаєк, Е. Фромм та ін. Дослідження формування особистості майбутнього фахівця в освітньому процесі здійснили педагоги та психологи (Т. Воловик, Е. Зеєр, Є. Іванченко, О. Маслюк, О. Островерх, А. Петровський, М. Попов, М. Рябченко, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, О. Темрук), соціологи (Є. Клімов, І. Кон, А. Маковецький, Д. Сьюпер). До проблем самовизначення сучасної людини зверталася значна частина філософів-екзистенціалістів, антропологів, представників персоналістичної філософії та філософії життя: М. Бердяєв, А. Камю, Е. Муньє, Ж.-П. Сартр, Л. Фейєрбах, В. Франкл, М. Шелер, К. Ясперс та ін.

Виклад основного матеріалу. Невпинний соціальний й технологічний прогрес та поки що не знищений прихильниками антиглобалізму глобалізований ринок праці висувають високі вимоги до стандартів професійної освіти. Це, зокрема, стосується й сфери вищої освіти й подальшої самоосвіти з метою підвищення конкурентоздатності фахівця, удосконалення його фахових компетенцій. Процеси самореалізації людини передбачають необхідність виявлення її природних обдарувань. Проте людина постійно перебуває на перетині різноманітних сприятливих і несприятливих соціальних впливів глобалізованого світу, неоднорідного і суперечливого інформаційного простору. Саме тому вивчення процесів успішної самореалізації людини, посилення ролі здоров'язберігаючих технологій у різноманітних сферах життя потребує застосування комплексних міждисциплінарних підходів, зокрема, на індивідуальному і соціальному рівнях. В історичній ретроспективі трансформації в системі вищої освіти не були випадковими змінами чи змінами, які стосувалися лише якоїсь окремої сфери суспільства. Вони виникали у відповідь на нові запити, а починаючи з доби Нового часу – внаслідок технологічних революцій. Останні викликали докорінні зміни в освітній парадигмі й поставали джерелом інноваційного розвитку, змінювали ринок праці, створюючи запит на нові професії і відповідних фахівців. Заклади вищої освіти задовольняли цей попит.

XXI століття проголошено “століттям освіти”. Резолюції ЮНЕСКО наголошують на тому, що основою освіти теперішніх і прийдешніх поколінь має бути система гуманітарного виховання, орієнтована на самоцінність людини як унікальності, на її активістське, креативне ставлення до життя, на “практичний розум” як поєднання раціональності та міркувань здорового глузду з розвинутою культурою чуттєвості, на усвідомлення власної відповідальності.

Процес навчання у ЗВО повинен передбачати формування особистості з багатим духовним потенціалом, орієнтованої на самовдосконалення та самореалізацію (Островерх, 2004, с. 147). І саме вивчення гуманітарних дисциплін дозволяє молоді значно розширити уявлення про світ та системно усвідомити і проаналізувати проблеми не лише повсякденного особистого життя та залучення до загальносуспільних процесів, але й професійної сфери, зокрема, базових норм і форм професійної комунікації та міжособистісних взаємодій, сприяє формуванню гуманістично спрямованих світогляду й моралі, цілісної самосвідомості та прагнення до самовдосконалення. Це відбувається насамперед в процесі вивчення філософії, релігієзнавства, біоетики, державної історії та історії культури, які звертаються до проблем формування базових засад внутрішнього, індивідуально-неповторного духовного світу людини, оновлення та практичного виявлення його змісту. Оскільки світоглядні дисципліни постають “скрижаллю” народження людської самосвідомості, то неодмінно філософія є тією наукою, до якої людина повинна проявляти особливий інтерес упродовж усього життя. Видатний український філософ М.В. Попов висловив таку думку про роль філософії в житті людини: “Як концентрація людської духовності, філософія прокладає стратегічні траси людського самобудівництва, стає смислотворчістю життя в його надіях, безнадійності та суперечливості” (Попов, 2009, с. 36).

Навчально-виховний процес покликаний формувати у студентів високу культуру, гуманістичний і демократичний світогляд, високі моральні якості, виховувати їх гідними громадянами. Це посилює необхідність гуманітаризації освіти і зумовлює доцільність збереження та навіть збільшення навчальних годин на викладання дисциплін гуманітарного циклу як основи загальної світоглядної, внутрішньої духовної, особистісної та професійної культури молоді. Актуальною є думка Н.В. Іщук, що “індивідом людина народжується, особистістю стає завдяки зустрічі з іншими людьми, індивідуальністю – внаслідок зустрічі із собою. Тобто основою індивідуальності може бути тільки зріла особистість” (Іщук, 2017, с. 57).

На жаль, за останні десятиліття в більшості закладів вищої освіти України, зокрема і медичної, помітно скоротився цикл світоглядних дисциплін – філософії, соціології, політології, культурології. В результаті виникає цілком реальна небезпека ідейно-світоглядного вакууму в системі освіти, а відповідно і суспільстві загалом. Розглянемо основні виміри та складові таких загроз. Людина, що нездатна усвідомити та критично проаналізувати структуру, походження, спрямованість, перспективи оновлення своєї світоглядно-ціннісної сфери, існує в досить ілюзорному світі, не здатна повністю усвідомити суперечності власного існування та самовизначення, вирішити вищі потреби та стати активним суб’єктом власної життєдіяльності, а тому є надто легким об’єктом для зовнішніх різновекторних стихійних впливів і особливо для масштабних дезінформаційних кампаній. Це дезадаптує її та робить неспроможною зорієнтуватися в швидкоплинній, перманентно “рухливій” соціальній реальності. Свідома ж та гуманітарно освічена особистість є суб’єктом власного життя, виразником раціонально обґрунтованої та орієнтованої на найкращі зразки, пропоновані усією історією людства, соціально-економічної, культурної, духовної, політичної, ідеологічної позиції. Поки що не остаточно скасовані глобалістичні тенденції відкривали кордони, звільняючи простір для необмеженої комунікації, і тому населення європейських країн набувало космополітичності, відкритості для світу в різноманітності його впливів, що обумовлює потенційну широту вибору світоглядних орієнтирів, але зменшує можливості для опору невластивим європейській традиції культур-

ним впливам (К. Kennedy, 2013, с. 223-229). Водночас індивід опиняється в полоні стихійних і неконтрольованих, часто суперечливих аксіологічних інтенцій. Внаслідок цього зростає загроза екзистенційної фрустрації, розгубленості, перебування в стані роздрібненої свідомості.

Якщо тоталітарні суспільства формують масову свідомість людини завдяки примусовому насадженню колективних, групових цінностей, що деперсоналізує людину, але об'єднує суспільство, то у полікультурних ліберальних суспільствах (до яких значною мірою належить і українське суспільство) основною загрозою є соціальне "розпорощення" та атомізація, відчуження людей один від одного, небажання виходити із зони психологічного комфорту та заглядати у суворе майбутнє, штучне насадження протиприродних духовних орієнтацій. З іншого боку, ці тенденції не можуть нівелювати людську потребу в міжособистісній взаємодії, що особливо гостро відчутна для молоді, а тому різноманітні асоціальні рухи та псевдоорганізації набувають все більшого поширення у молодіжному середовищі. Якщо надмірна індивідуалізація людини призводить до її ізоляції від соціуму, а зорієнтованість на групові, масові цінності деіндивідуалізує її, виникає загроза, коли сучасній людині складно знайти міцну основу для формування власної ідентичності, що, на нашу думку, є надзвичайно складною проблемою. Тому сьогодні перед людиною постає завдання її самовизначення у світі, уміння узгоджувати індивідуальні та суспільні цінності, приватні та корпоративні інтереси та потреби. З цього випливає нагальність звернення до проблеми духовних витоків, створення життєвих стратегій сформованої, духовно зрілої особистості та кваліфікованого фахівця, відповідальної за власні дії людини, дії якої повинні детерминуватися реалістичним усвідомленням змісту її природних потреб та соціально безпечних форм їхнього задоволення, та підпорядковуватися прагненню людини до безперервного саморозвитку та самовдосконалення з метою збереження професійної та соціальної конкурентоспроможності.

Наразі актуалізується проблема підготовки і перепідготовки фахівців під потреби сучасного ринку праці, напрацювання професійних знань, умінь, компетенцій, етосу професії. Сучасний інформатизований простір створює умови для безперервного навчання фахівців упродовж життя завдяки впровадженню новітніх технологій, наявності відкритого освітнього середовища, не обмеженого будь-якими кордонами. Здобувачі освіти ідентифікуються як вільні інформаційні особистості, що мають рівні права на доступ до інформації.

Професіоналізація у сфері освіти передбачає гуманізацію взаємовідносин у процесі діалогічної взаємодії між викладачем і студентом та пов'язується із застосуванням особистісно-орієнтованих освітніх технологій у навчально-виховній діяльності. Завдяки їхньому застосуванню студент постає не пасивним об'єктом освітнього процесу, а активним його учасником, суб'єктом. Викладач та студент мають бути рівноправними учасниками діалогічної взаємодії в процесі формування сучасного спеціаліста, фахівця певної сфери життєдіяльності.

Налагодження конструктивної взаємодії між учасниками освітнього процесу можливе лише в антропоцентрично орієнтованому, солідарному середовищі, на основі рівноправних партнерських взаємин, але за збереження активної та навіть провідної ролі викладачів у цьому процесі. Умовою вмілого ведення конструктивного діалогу постає формування стійкої та здатної до практичного виявлення орієнтації студентів медичних спеціальностей на системний саморозвиток всіх вимірів їх особистості, а не лише професійних здібностей, на розуміння ними процесів освіти як трансляції водночас професійної та загальної культури мислення і поведінки. Отже, в процесі опанування всіх, а насамперед гуманітарних, навчальних дисциплін, у молоді завдяки цілеспрямованим впливам педагогів формуються соціальні компетентності, активна громадянська позиція, комунікативні, організаторські, лідерські якості. Особливу увагу потрібно звернути на повернення людяності у всі форми соціальної взаємодії. Історія засвідчує, що найскладніші та непоправні злочини в історії медицини, як і суспільства загалом, відбувалися, коли люди втрачали гуманність, вбачали в інших людях лише засіб для реалі-

зації власної мети. На жаль, останні історичні події ще раз засвідчили, що науково-технічний прогрес значно випереджає духовний розвиток суспільства, тому надзвичайно важливим завданням системи освіти, зокрема, медичної, як середовища та засобу соціалізації молоді, є формування нового покоління спеціалістів, які здатні будуть у різних сферах професійної діяльності орієнтуватися на вищі гуманістичні цінності, і завдяки цьому мати можливість свідомого опору агресивному поширенню антигуманних ідеологій. Підвищення ефективності соціалізації молоді в процесі навчання також передбачає свідомий та ефективно організований контроль розширення її комунікативного простору та репертуару поведінки, наповнення її життя новими смислами, що дозволить набути аксіологічно детермінованих та суспільно безпечних (а в ідеалі корисних) комунікативних компетенцій, професійного та життєвого досвіду. Отже, процеси професійного становлення студента, набуття професійних навичок та компетенцій та особистісного розвитку, становлення світу власної суб'єктивності є не взаємовиключними, а паралельними і однаково важливими етапами в житті молодої людини. Освітній процес є повноцінним за умови його здійснення відповідно до потреб, запитів, можливостей студента, а також високого професіоналізму і особистісних якостей викладачів. Активна та цілеспрямована участь у ньому студентів сприяє розширенню їхнього поведінкового репертуару, "вживанню" у роль фахівця, передбачає можливість вибору, прийняття самостійного виваженого рішення, становленню усвідомленої відповідальності.

Формування високого професіоналізму та особистісних якостей студентської молоді може успішно відбутися лише за умови природовідповідності освіти, виявлення та розвитку вроджених і набутих нахилів та здібностей, як зазначав ще Г. Сковорода. Процеси антропологізації, гуманізації в сфері освіти передбачають інтерсуб'єктивне співбуття в спільному життєвому просторі цілісної особистості, здатної до змін людини. Проте особа, яка ще не визначилася у власних життєвих планах, або зумисне уникає світоглядної проблематики, підпадає під різноманітні, часто несприятливі, сфери впливу. За таких обставин її внутрішня порожнеча заповнюється різного роду зовнішніми нашаруваннями, що лише прискорює процеси її деперсоналізації, спричиняє втрату самоконтролю над "виrom" власного життя. Індивід підпадає під суперечливі впливи соціального середовища; намагається випробувати чужі, не автентичні своїй сутності соціальні ролі. Насправді ж має відбуватися протилежне: формування автентичного, індивідуально-неповторного в людині, завдяки чому й уможлиблюється певна особистісна реляційність, не в сенсі "розмивання" екзистенційних меж, але в сенсі спроможності людської особистості до консенсусу з іншими людьми в процесі власної самореалізації. Нормальне людське існування потребує звернення до власних духовних витоків завдяки орієнтації на універсальні цінності. Людська автентичність в її родовому вимірі передбачає соціалізацію: виховання, набуття універсальних загальнолюдських моральних якостей та дотримання норм поведінки, легітимізованих суспільством; дотримання гуманістичних людиновимірних цінностей. Пошук ідентичності розділяє і відокремлює представників молоді; тим не менше, ризикованість побудови її наодинці провокує надмірне ототожнення з колективом. Сучасна людина суцільно оповита страхами за майбутнє, але всупереч цьому вона зорієнтована на власне самовираження. Вона нездатна до швидкої орієнтації в нестабільних умовах життя. Саме в такі моменти їй необхідне цілковите напруження волі до самовизначення. Неможливо оминати увагою й прагматичні сегменти життя людини, що обумовлюють орієнтацію на професійні досягнення: поєднання професійних знань, навичок та кваліфікацій, аксіологічно вибудуваних навколо норм професійної етики як основи особистісної та професійної самореалізації.

За таких умов індивідуалізація особистості вимагає її виходу з-під тиску соціального середовища, тобто набуття її автономної свободи, інноваційності, самодостатності та відповідальності. Очевидно, в цьому криються й основні "виклики" щодо визначення оптимального

співвідношення між індивідом та суспільством, індивідуальними та універсальними (загально-людськими) цінностями, індивідуальною та суспільною свідомістю. Повна ізоляція індивіда від соціального середовища свідчить про його кризову соціалізацію та неможливість ефективної взаємодії з соціальним середовищем – великими та малими соціальними групами. Причиною цього негативного явища може бути особистісна невизначеність, пасивна життєва позиція та духовно-світоглядна незрілість. На противагу цьому процес становлення зрілої самореалізованої особистості повинен здійснюватися шляхом формування аксіологічної життєвої компетентності, набуття майстерності, високої кваліфікації у певній сфері життєдіяльності.

Водночас людина, яка свідомо підходить до вибору напрямів самореалізації, професійного самовизначення, тим самим бере на себе відповідальність за наслідки власної життєвої стратегії. Відповідно до глобалістичних уявлень (але також і спадщини класичної філософії) формування свідомої життєвої позиції невід'ємне від виховання людини на основі універсальних цінностей, що має запобігти "хибному" самовизначенню на основі редукованих груп цінностей: суто індивідуальних, групових, класових. Важливо, що це не означає заперечення цих цінностей, а тільки їхню асиміляцію з цінностями більш високого "порядку". Все це справедливо й щодо раціональних компонентів життєвого вибору. Йдеться про відповідь на питання, чому і як сучасна взаємна дистанційованість індивіда і суспільства спонукає індивіда до рефлексії, до пошуків власної ідентичності. Насправді наш сучасник лише подекуди замислюється про співвідношення особистого й суспільного вимірів життя, індивідуальних та соціальних цінностей. Тому йдеться про специфічно конституйовану та сприйняту індивідуальність громадянина глобалізованого суспільства, роздрібнену у вирі соціального життя, але також про можливість (іноді надмірну) більш вільного саморозвитку й самореалізації, порівняно з минулими епохами.

Егоїстична орієнтація людини лише на власні потреби, без узгодження з загальнолюдськими гуманістичними цінностями, створює загрозу не лише іншим людям, але й суспільству та людству загалом. Тому особливу увагу потрібно звернути на повернення людяності в усі форми соціальної взаємодії. Навпаки, абсолютне нівелювання моралі та втрата духовності відбувається тоді, коли людина вбачає в інших лише засіб для реалізації власної мети. Тим більше, що науково-технічний прогрес значно випереджає духовний розвиток людства. Саме ж людство постало перед важливим завданням – сформувати нове покоління спеціалістів, спроможних ефективно виконувати свої професійні обов'язки і, водночас, на найвищій гуманістичні цінності та благо людства в цілому. Слід пам'ятати й те, що автономізація індивідів не повинна призводити до розриву соціальних зв'язків та процесів соціальної мімікрії (як ознаки кризової соціалізації), що й повсюдно відбувається в сучасних умовах. Мається на увазі потреба роздрібнених одиничних "я", кожен з яких має власну сферу самореалізації, бути спроможними до дотримання норм колективної моралі, колективної солідарності, вияву консолідованої соціальної активності.

Наявна парадоксальна ситуація, коли плюралізація життя викликала у пересічної людини відмову від суспільних свобод на користь свободам (а насамперед інтересам та задоволенням) індивідуальним. Перманентна фрагментація життя людей є наслідком тривалих в часі соціальних змін. Це спонукає до наростання нігілізму і цинізму в системі соціальних взаємодій, байдужості людей до довгострокових життєвих планів; є каталізатором їхньої схильності розділяти життя на епізоди і проживати кожен з них без урахування наслідків, коли людина не здатна охопити й узгодити разом всі прожиті етапи, кризові моменти, трагедії, переживання, різноманітні відчуття. Вона губиться в інформаційному просторі, перестає бути господарем життя й водночас намагається знайти себе й порозумітися в багатоголосі людських "я". Йдеться про те, що в найзагальнішому смислі цього слова називають ірраціональним, оскільки зараз вже не існує певних наперед визначених життєвих програм,

можливостей самореалізації; світ стає все більш непередбачуваним, і розгубленість людини щодо плинності сучасності та фрагментація дійсності перешкоджає її особистісному та духовно-світоглядного самовизначенню. Майже тотальна ситуативність сучасного життя, особливо у залучених до військових конфліктів країнах, значно ускладнює, або взагалі гальмує виникнення особистісної здатності до формування узагальнень та життєвих стратегій, тому значна частина молоді набуває неспроможності системно усвідомити, органічно пов'язати, логічно пояснити і раціонально передбачити різні сфери та виміри суспільного та власного життя відповідно до власної логіки.

За умов глобального інформаційного простору, швидко змінюваних умов життя, зокрема, на ринку праці, у значній частині сучасної молоді виникає відчуття нездатності особисто втручатися в процеси соціальної інтеграції та взаємодії, утримувати під контролем своє життя та прогнозовано задовольняти особисті потреби. Як наслідок, може сформуватися орієнтація на уникнення відповідальності за долю країни, перебіг суспільних процесів і навіть за власне життя, що є яскравим прикладом кризової соціалізації. Тому важливим завданням гуманітарного компоненту системи вищої освіти є доведення можливості та необхідності створення і практичного вияву активної життєвої позиції на основі системно побудованого науково-раціонального світогляду, застосування якого для усвідомлення і витлумачення змісту і способів реалізації особистих і суспільних інтересів дозволяє мінімізувати вплив стихійних дестабілізаційних факторів і напрацювати особисту спрямованість на усвідомлення можливості досягнення позитивного результату навіть за найскладніших обставин, що є важливою частиною формування професійної етики майбутнього медичного персоналу всіх рівнів та спеціальностей. Свідомий підхід до життя передбачає відповідальний вибір індивіда, широкий поведінковий репертуар, включення в різноманітні актуальні для себе сфери життєдіяльності, здатність до узагальнень, висновків, накопичення життєвого досвіду та його переосмислення, формування і своєчасне оновлення власних життєвих позицій, норм та установок.

Як згадувалося, процеси глобалізації накладають на індивіда небачену раніше відповідальність за власне життя, самовизначення та самореалізацію, оскільки сучасне суспільство є кризовим, роздрібненим та неоднорідним. Воно характеризується неоднорідністю в сфері цінностей, моралі, вибору джерела інформування, особливостями індивідуального критичного мислення та можливостей і способів самореалізації, зниження адаптаційних можливостей. У попередні історичні періоди надмірна раціоналізація дегуманізувала соціальний, інформаційний, освітньо-культурний простір існування людини, а тому особистості було складно розвивати власні індивідуальні задатки та творчі здібності. У сучасному ж глобалізованому мультикультурному суспільстві європейського зразка індивід губиться в перенасиченому інформаційному просторі, перестає бути господарем життя. Це викликано такими тенденціями як розширення та розмивання кордонів, входження в полікультурне середовище, вступання в полілогічність, намагання знайти себе й порозумітися в багатоголосі людських "Я", що сповільнюють, ускладнюють, а для значної частини населення унеможливають процеси формування цілісної картини світобачення, світорозуміння. Таким чином, відбувається фрагментація всіх процесів та явищ дійсності. Вони, в свою чергу, набувають ірраціонального характеру й призводять до ознак розщепленої свідомості індивідів. У такому атомізованому суспільстві саме різнобічно освічена, світоглядно цілісна, соціально відповідальна та гуманістично орієнтовна особистість людини може й повинна стати творцем нових цінностей, норм, які мають антропоцентричне спрямування. Тому в суперечливих умовах початку постглобалістичного етапу історії актуалізується проблема антропологізації, аксіологізації та гуманізації суспільного середовища, його наповнення новими людиновимірними сенсами, становленням універсальних соціальних цінностей без втрати орієнтації на врахування індивідуальних потреб і можливостей більшості громадян.

Водночас цілком реальною альтернативою такої оптимістичній тенденції подальшого розвитку людства є цілеспрямоване поширення тоталітарними рухами й режимами уявлень про шкідливість надмірних знань, коли “всієї правди знати неможливо”, відрізати більш та менш перенасичені брехнею інформаційні впливи надто складно, а тому треба не брати на себе зайвої індивідуальної відповідальності, а просто “йти за сильним лідером” в масштабах від держави до малої соціальної групи. Сучасні дослідники розглядають індивідуалізоване суспільство як суспільство маніпулятивне, до того ж, як таке, в якому рівень маніпулювання людиною швидко підвищується. Це перешкоджає формуванню в пересічній людини адекватної об’єктивної картини світу та орієнтації в соціальній, інформаційній реальності. Як відомо, маніпуляційні технології найчастіше використовують у ЗМІ. Власники інформаційних ресурсів застосовують різноманітні коментарі явищ, подій та фактів соціального життя з метою утримування широких соціальних мас населення під контролем та уникнення ситуацій соціального незадоволення. Створення соціальних міфів найчастіше має на меті відчуття у населення відчуття “заспокоєння” та зняття напруги, але може мати і спрямованість на штучне роздмухування незадоволення наявними формами соціальної організації з метою залучення до революційних або терористичних рухів, створення груп підтримки радикальних політичних партій тощо.

Саме тому загострюється необхідність посилення цілеспрямованих соціалізаційних впливів на особу, яка уможлиблювала процеси її поступового самовизначення і самостворення в соціумі. Проблеми соціалізації та формування особистості людини, крім інституціонального виховання, передбачають володіння нею універсальними (загальнолюдськими) моральними якостями, нормами, етикою поведінки в різних сферах життєдіяльності, формуванням естетичних смаків, гуманістичних цінностей, високих професійних знань, навичок та кваліфікації в обраній професійній діяльності, особистої, професійної та політичної свідомості.

Значний стабілізуючий цілеспрямований вплив, зокрема на студентську молодь, має система вищої освіти. Освіта, як соціальний інститут, постає одним з провідних агентів професійного становлення особистості, тому її можна визначити як процес збереження культурних норм з орієнтацією на їхнє відтворення у майбутньому. Актуальні соціальні умови розширюють діапазон самовизначення людини й водночас вимагають максимальної концентрації щодо власного професійного розвитку. Тому постає необхідність формування чітких світоглядних інтенцій на тлі індивідуальних освітніх траєкторій. Не випадково стратегія підготовки здобувача освіти спрямована на формування таких вмінь та навичок, як дисциплінованість, професіоналізм, критичне мислення, кваліфікований відбір і оцінка інформації, зрілі неупереджені судження, прийняття обдуманих компетентних рішень, ефективна роботи в команді тощо. Зокрема, навчання у медичному ЗВО може бути охарактеризоване як період формування необхідних професійно значущих якостей майбутнього лікаря, підготовки майбутнього фахівця до професійної діяльності відповідно до вимог і норм, прийнятих у медичному співтоваристві, усвідомлення свого професійного обов’язку, що повинен бути внутрішнім мотиватором поведінки (Волч, 2002, с.5).

Постійне прискорення соціального, техніко-технологічного прогресу супроводжується, на жаль, істотною дегуманізацією багатьох вимірів соціальних відносин, що засвідчила, зокрема, практика пріоритетного використання найсучасніших технологій для військових потреб. Ці процеси зумовлюють і підвищення професійних стандартів до підготовки фахівців усіх галузей. Це, зокрема, стосується й сфери вищої освіти та подальшої самоосвіти з метою підвищення конкурентоздатності фахівця, удосконалення його професійно-знанневих компетенцій. Цілком зрозуміло, що випускник медичного ЗВО буде успішним лише тоді, коли він оволодіє цілісною системою професійних компетентностей, що формуються упродовж усього навчання та розвиваються під час професійної діяльності. Однак повноцінний розвиток

та самореалізація молодих людей як особистостей та громадян передбачає, з іншого боку, необхідність виявлення природних обдарувань особи, особливостей її психофізичної організації, розвиток дійсно гуманних духовних інтенцій. В той же час, людина постійно перебуває на перетині різноманітних сприятливих і несприятливих соціальних впливів глобалізованого світу, неоднорідного і суперечливого інформаційного простору, що вимагає розвитку здатності швидко орієнтуватися в сучасному світі з невизначеністю і двозначністю, з різноманітністю світоглядних позицій і відсутністю нездатних помилятися і гідних довіри авторитетів; прищеплення терпимості до відмінностей і готовності поважати право бути відмінними.

Для оптимізації співпраці між студентом і викладачем, необхідно перш за все оптимальне поєднання можливості швидкого безпосереднього уточнення у викладача незрозумілих питань (теоретичний аспект) та отримання допомоги викладачів у напрацюванні студентами більшості професійних навичок (прикладний аспект). Важливими є також інші функції навчального спілкування викладачів зі студентами: контактна, інформаційна, спонукальна, координаційна, пізнавальна, експресивна, встановлення відносин, організації впливу, управлінська тощо (Волкова, 2006, с. 29). Професія медика передбачає активну та позитивну моральну налаштованість на майбутнє, уміння достатньо швидко знаходити ефективні тактики вирішення нестандартних професійних та життєвих ситуацій.

Важливою частиною системи вищої освіти є виховання не лише професійної, але й загальної культури студентства. Втім, у сфері саме медичної освіти ці категорії досить важко відокремити, оскільки професія лікаря (як і педагога) напряму пов'язана з тісними міжособистісними взаєминами, які часто впливають на життя й навіть долю людини навіть більше, аніж дбайливе виконання професійних обов'язків. Тому виховання почуття відповідальності, відданості обраній професії, яка згодом неодмінно стає способом життя фахівця, багато у чому залежить саме від змісту й форм навчання у вищих медичних навчальних закладах. Саме у цей період закладаються не лише професійні знання, навички та особливості професійної культури, комунікативної діяльності, але й засади гуманістичного спрямування професійного етосу майбутніх фахівців. Ці інтенції розвиваються під впливом гуманістичних цінностей, ідей Істини, Добра, Краси, Справедливості, які не варто спрощувати і заперечувати у нашому де-гуманізованому, прагматичному і все більш конфліктному світі. Навпаки, під час посилення розмов (навіть на рівні очільників все більшої кількості країн, зокрема і тих, що в найближчому минулому створили та розповсюджували теорію та практику глобалізму) про непримиренність конфлікту різних цивілізацій, ідеологій, типів суспільства, особливу увагу потрібно звернути на повернення людяності у всі форми міжособистісної та соціальної взаємодії.

Висновки. Підсумовуючи викладені вище міркування, слід визнати доцільність і необхідність збереження та навіть збільшення обсягів викладання і вивчення в системі медичної освіти, зокрема, на університетському рівні, філософських та інших гуманітарних дисциплін, що сприяють створенню цілісного наукового світогляду студентів, розвитку критичного системного мислення, і на цій основі формуванню загальної та професійної культури майбутніх фахівців медичної сфери суспільства. Саме гуманітарні дисципліни, у разі їх активного та цілеспрямованого засвоєння, надають молодій людині необхідний методологічний інструментарій для уникнення логічних помилок в процесі пошуку і осмислення інформації, перетворюючи її відокремлені і суперечливі, а тому незрозумілі і непотрібні, фрагменти на цілісні знання щодо людини, цивілізації, світу та можливих варіантів їхньої взаємодії, які можливо і потрібно практично застосувати. Засновані на філософських засадах світогляд і система морально-життєвих цінностей у разі їхньої здатності до самозахисту від ірраціональних або маніпулятивних зовнішніх впливів, своєчасного оновлення без втрати цілісності та активного практичного вияву, дозволяють студентській молоді ефективно протистояти більшості інформаційних, ідеологічних, культурних викликів і небезпек сучасного все більш мінливого і не-

безпечного світу, зберегти свою внутрішню цілісність та настанову на гуманно і гуманістично орієнтовану професійну медичну діяльність, уникнути як характерної для теорії та практики глобалізації надмірної ізоляції громадянина від суспільства, так і проголошеної постглобалістами беззастережної підпорядкованості розвитку та життєдіяльності особистості стратегії непримиренних і всеосяжних міжсуспільних політико-ідеологічних конфліктів.

Література та посилання

- Волкова, Н.П. (2006), *Професійно-педагогічна комунікація: навч. посібник*, Академія, Київ, 256 с.
- Волч, І. Р. Михайлишин, Г. І. (2022), "Формування професійних компетенцій у студентів медичних закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання", *Компетентнісні підходи у підготовці кадрів за спеціальністю "Загальна практика – сімейна медицина": навч.-наук. посіб. [за ред. проф. Л. С. Бабінець], Осадца Ю. В. [вид.]*, Тернопіль, с. 1-5.
- Іщук, Н. В. (2017), "Проблема формування людської особистості в сучасній науковій і релігійній антропології", *Актуальні проблеми філософії та соціології: Науково-практичний журнал*, Вип. 15, с. 56-59.
- Kennedy, K. (2013) "Neo-statism and post-globalisation as contexts for new times", *Globalisation, the Nation-State and the Citizen: Dilemmas and Directions for Civics and Citizenship Education [Reid J. G. and Sears, A. (Eds.)]*, Routledge, London, pp. 223-229.
- Острроверх, О. О. (2004), "Гуманітаризація як найважливіший принцип побудови освітніх систем", *Педагогічні особливості формування професійних якостей студентів: зб. наук. пр.*, СТИЛЬ-ІЗДАТ, Харків, с. 146-151.
- Попов, М. В. (2009), "С. Б. Кримський та проблема сучасного статусу філософії", *Філософські діалоги'2009. Вип. 2: Шляхи та перехрестя сучасної цивілізації (Людина – культура – постісторія)*, с. 34-41.
- Kennedy, K. (2013) "Neo-statism and post-globalisation as contexts for new times", *Globalisation, the Nation-State and the Citizen: Dilemmas and Directions for Civics and Citizenship Education [Reid J. G. and Sears, A. (Eds.)]*, Routledge, London, pp. 223-229.

References

- Ishchuk, N. V. (2017), "The Problem of Human Personality Formation in Modern Scientific and Religious Anthropology" ["Problema formuvannya lyuds'koyi osobystosti v suchasnyj naukovej i religijnij antropologiji"], *Actual problems of philosophy and sociology: Scientific and Practical Journal*, Issue 15, pp. 56-59 [in Ukrainian]
- Kennedy, K. (2013) "Neo-statism and post-globalisation as contexts for new times", *Globalisation, the Nation-State and the Citizen: Dilemmas and Directions for Civics and Citizenship Education [Reid J. G. and Sears, A. (Eds.)]*, Routledge, London, pp. 223-229.
- Ostroverkh, O. O. (2004), "Humanization as the most important principle of building educational systems" ["Humanitaryzaciya yak najvazhlyvishyj pryncyp pobudovy osvitnix system"], *Pedagogical features of the formation of professional qualities of students: a collection of scientific papers*, STIL-IZDAT, Kharkiv, pp. 146-151 [in Ukrainian]
- Popov, M. V. (2009), "S. B. Krymsky and the Problem of the Modern Status of Philosophy" ["S. B. Kryms'kyj ta problema suchasnoho statusu filosofiyi"], *Philosophical dialogues'2009, Issue 2: Paths and crossroads of modern civilization (Man - culture - posthistory)*, pp. 34-41 [in Ukrainian]

- Volch, I. R., Mykhailyshyn, G. I. (2022), "Formation of professional competencies of students of medical institutions of higher education in the conditions of distance learning" ["Formuvannya profesijnyx kompetencij u studentiv medychnyx zakladiv vyshhoyi osvity v umovax dystancijnoho navchannya"], *Competence-based approaches in training in the specialty "General Practice - Family Medicine": a study guide* [ed. by Prof. L. S. Babinets], pp. 1-5 [in Ukrainian]
- Volkova, N. P. (2006), *Professional and pedagogical communication* [Profesijno-pedahohichna komunikaciya: a textbook], Akademia, Kyiv, 256 p. [in Ukrainian]

© **Анатолій Юрійович Верменко, Ірина Василівна Васюк**